Voorwoord

Het democratisch socialisme is dood (of in de WAO, wat ook tegenwoordig geen pretje is) zeggen sommigen. Reeds positiever klinkt de mening van Dahrendorf dat de twintigste eeuw die van het democratisch socialisme is geweest. De dood is dan in ieder geval ingetreden na een zinvol leven.
Bovenstaande meningen zijn naar ons oordeel veel te negatief, om niet te zeggen onzin. Die van Dahrendorf is juist, maar hij ziet voor de volgende eeuw voor het democratisch socialisme geen taak weggelegd. Wij hebben een andere mening. Het democratisch socialisme heeft een heel grote toekomst. In Oost-Europa gaat de ontwikkeling langzaam maar zeker in de richting van de sociaal-democratie. De gemengde economische orde waarin de markt en de overheid ieder hun plaats hebben, wordt daar nagestreefd. In de Verenigde Staten leven tientallen miljoenen mensen onder het bestaansminimum. De omstandigheden waarin zeer grote groepen daar verkeren zijn niet minder afschrikwekkend en verkeerd dan in de voormalige Sovjet-Unie. Dit schreeuwt om maatregelen op sociaal gebied, maatregelen die zo kenmerkend zijn voor de sociaal-democratie.
De ontwikkelingslanden kennen een andere problematiek, maar wel één die slechts door solidariteit kan worden opgelost. En dan solidariteit in dubbele zin: tussen de rijke en de arme landen, maar binnen de arme landen evenzeer tussen de rijke en de arme inwoners.

Het democratisch socialisme is dus in de verste verte niet dood. Het waardensysteem dat het vertegenwoordigt, is meer levend en nodig dan ooit. De doeleinden van het socialisme van de laatste honderd jaar zijn in West-Europa echter grotendeels bereikt. Wat nu nodig is, is het opnieuw en op praktische wijze inhoud geven aan een socialisme, gericht op de toekomst. Inmiddels zijn er nieuwe problemen die om een oplossing vragen. Van de oude is er bovendien één nog niet opgelost en wel een heel belangrijke. Wij bedoelen het realiseren in de gehele wereld van wat in West-Europa het belangrijkste doel was van de sociaal-democratie: bestaanszekerheid bij een behoorlijk welvaartsniveau. Eén van de hoofddoelen van dit boek is het pleidooi

dat onze solidariteit ten volle ook voor deze landen gaat gelden.

Dat het socialisme dood zou zijn werd vaak vernomen uit neo-conservatieve kringen in de jaren '70 en '80. Wij verdenken deze denkrichting ervan dat de wens de vader was van de gedachte. Die verdenking is merkbaar versterkt doordat in die discussie communisme en democratisch socialisme op één hoop werden gegooid, wat voor intelligente mensen als een fikse domheid kan worden aangemerkt.

Er is behoefte aan het opnieuw invullen van het begrip socialisme. Veel van de door socialisten voorgestelde maatregelen zijn gerealiseerd: algemeen kiesrecht, staatspensioen (in de vorm van AOW), een behoorlijke welvaart, ook voor de onderste lagen van de samenleving, sociale voorzieningen, een behoorlijke voorziening met publieke goederen, (indirekte) sturing van de economie, etc. etc. Er traden echter ook verschijnselen aan het licht die als ongewenst kunnen worden aangemerkt: de eigen verantwoordelijkheid werd niet altijd goed begrepen en leidde tot belastingontduiking en misbruik van de voorzieningen op een zodanige schaal dat ingrijpen nodig is. De solidariteit werd geïnstitutionaliseerd in de vorm van een dicht netwerk van regels. Een belangrijk nevengevolg van die kernwaarde van het socialisme is geweest dat die solidariteit anoniem werd. Mede door andere oorzaken verdween een deel van de sociale controle. Nu is de welvaartsstaat, in de vergrote trap ook de verzorgingsstaat genoemd, niet het monopolie van het socialisme. Maar we mogen niet ontkennen dat de socialisten er warm voor hebben gepleit en er moreel gezien wel degelijk voor verantwoordelijk zijn en met reden: er zijn talloze socialistische doelstellingen in gerealiseerd.

Niet alleen traden er ongewenste nevengevolgen op. Sommige doelstellingen bleken politiek niet haalbaar en mede door de gewijzigde omstandigheden ook niet meer wenselijk. Daardoor kwamen de produktiemiddelen niet in handen van de gemeenschap, werd er niet planmatig geproduceerd en werd de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie een flop.
Dit alles is heel normaal voor een beweging die niet dogmatisch mag zijn en noch de wijsheid noch de meerderheid in pacht heeft. Daarom

moeten de bakens tijdig worden verzet. Een aangepaste utopie is nodig om de inspiratie te leveren voor een programma dat de agenda voor de toekomst kan vormen. De problemen van alledag komen dan weer in het juiste daglicht te staan en kunnen tot hun werkelijke proporties worden teruggebracht. Wat aan het socialisme van vandaag kan worden verweten is dat het verzetten van de bakens niet tijdig is aangevat. Rond de beginjaren zeventig hadden we een heel eind gevorderd moeten zijn. Het is er niet in voldoende mate van gekomen. Dat is jammer en tevens de prikkel om er nu snel werk van te maken.

Zonder op de inhoud van het boek vooruit te willen lopen, heeft de lezer er recht op te weten van waaruit de auteurs vertrekken. Dat is de solidariteit tussen mensen, in de Franse revolutie broederschap genoemd. Vrijheid en gelijkheid zijn evenzeer aan de orde, maar hebben in hun uitwerking zodanige gevolgen dat men ze slechts kan voorstaan als uitgebreid omschreven is wat er onder wordt verstaan. De oorzaak daarvan is dat zij vaak een zero-sum game vormen. Wat de één aan vrijheid wint, kan voor de ander meer ongelijkheid betekenen. Bij solidariteit is dit niet het geval. De vrijwilligheid ervan maakt dat er slechts winnaars zijn, ongeacht de mate waarin zij in praktijk wordt gebracht. Hoe meer solidariteit, hoe beter de samenleving. Dit geldt zowel voor het geheel als voor de afzonderlijke leden.

Socialisme is er in vele soorten en heel vaak is het de dekmantel voor activiteiten waarvoor de auteurs zich diep zouden schamen en slechts afkeer voor voelen. In dit boek zal zonder verdere aanduiding onder socialisme worden verstaan het democratisch socialisme. Dan nog blijven er vele vormen over, maar daar is veel voor en weinig tegen. Zij hebben alle gemeen dat zij de democratie niet slechts als middel maar ook als doel zien. Absolutistische en doctrinaire opvattingen zijn hiermee onverenigbaar en verdienen de naam socialisme niet.

Dit boek gaat in op wat wij beschouwen als de belangrijkste vraagstukken in de komende decennia. Over de smalle marges van de politiek behoeven wij ons dan minder zorgen te maken. Ook volgens Den Uyl maakt een kleine koersverlegging van het schip al een enorm

verschil als het na 14 dagen de plaats van bestemming bereikt. Wij concentreren ons dus op de lange termijn. Een gevolg hiervan is, dat een gedetailleerde uitwerking van de gepresenteerde gedachten zelden aangetroffen zal worden. Wij achten het van groter belang dat men het eerst eens wordt over de hoofdlijnen. Ons doel is dus enige richting te geven aan het denken over problemen die tot ver na het jaar 2000 onze aandacht nodig hebben, waarbij een zekere nadruk op het internationale karakter valt.

Dit boek is een bewuste poging om het democratisch socialisme te actualiseren en het toepasbaar te maken in delen van de wereld waar dat tot nu toe niet het geval was. De auteurs hebben de wijsheid niet in pacht en hebben geen andere pretentie dan de hoop een bijdrage aan een discussie te kunnen leveren. De auteurs achten de waarden en de doelstellingen van het socialisme onmisbaar voor een samenleving die als humaan kan worden aangeduid. Dat is de motivatie geweest voor het schrijven van dit boekje.

Toen de tekst al gereed was, overleed Tinbergen op 91-jarige leeftijd. Voor zijn onafgebroken strijd voor een betere wereld, zijn bescheidenheid en zijn humaniteit, draag ik dit boekje aan hem op.

Berkenwoude, september 1994

J. Berkouwer